

50 lat soborowej Konstytucji o Świętej Liturgii.
Powstanie – recepcja – dokonania
Międzynarodowa Konferencja Naukowa
w Instytucie Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej w Opolu
(Opole, 4 grudnia 2013 r.)

Złoty jubileusz ogłoszenia soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* stał się okazją do ponownego wnikliwego pochylenia się nad nią oraz nad jej, nie do końca jeszcze odkrytym, dziedzictwem. Ośrodki liturgiczne

w całej Polsce organizowały konferencje naukowe i sympozja poświęcone właśnie tej tematyce. Szczególny wydźwięk miała międzynarodowa konferencja zorganizowana przez Instytut Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Opolu, bowiem przypadała *ipsa die* 4 grudnia, tj. w dzień proklamowania dokumentu. W tym uroczystym wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele środowiska liturgicznego z Polski, Niemiec i Czech. Na dwie sesje konferencji złożyło się dwanaście referatów i komunikatów podejmujących kolejno zagadnienia związane z powstawaniem, recepcją i dokonaniem KL. Prawie wszystkie wystąpienia zostały opublikowane w niniejszym numerze „Liturgia Sacra”

Otwarcia obrad dokonał dziekan opolskiego Wydziału Teologicznego, ks. prof. dr hab. Tadeusz Dola. Witając prelegentów i uczestników konferencji, na czele z ks. bp. dr. Adamem Bałabuchem (Świdnica) — przewodniczącym Komisji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów Episkopatu Polski, wyraził radość z faktu, że w tym istotnym dniu właśnie w środowisku opolskim zdecydowano się raz jeszcze przyjrzeć i przybliżyć soborowe dziedzictwo liturgiczne. Następnie w imieniu organizatorów głos zabrał ks. prof. dr hab. Erwin Mateja, dyrektor Instytutu Liturgii, Muzyki i Sztuki Sakralnej WT UO. Witając przybyłych gości, wspominał organizowane już wcześniej nad Wisłą inicjatywy jubileuszowe. Nawiązując do zorganizowanego w 1999 r. w Opolu sympozjum na temat recepcji odnowy liturgicznej, zwrócił uwagę, że dziś w kwestiach odnowy „jesteśmy bogatsi o te minione czternaście lat” chociażby wkładem, jaki do liturgii wniósł papież Benedykt XVI. Swoje słowo powitania do uczestników skierował też ks. bp Adam Bałabuch. Przypomniał on, że KL została przyjęta przez Ojców soborowych niemal jednogłośnie. Jednocześnie odwołując się do myśli kard. J. Ratzingera, zwrócił uwagę na fakt, że teologiczna wizja liturgii w Konstytucji jest ukierunkowana na trzy kategorie: zrozumiałość, uczestnictwo i prostota, zaś wszelkie problemy z recepcją odnowy liturgicznej wynikały z faktu pomijania paschalnej przesłanki liturgii.

Po słowach wprowadzających rozpoczęła się poranna sesja konferencji. Jej pierwsza część, której przewodniczył ks. prof. dr hab. Stanisław Araszczyk (Wrocław), poświęcona była powstaniu KL. Referat wprowadzający, zatytułowany *Powstanie konstytucji o liturgii w relacjach jej autorów*, wygłosił ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko (Opole), który już na wstępie zwrócił uwagę, że reforma liturgiczna Soboru Watykańskiego II miała swoje imię, brzmiące Annibale Bugnini, nazwany w wykładzie „opatrznościowym bohaterem reformy” Referat zaprezentowany został w trzech punktach: prace przygotowawcze nad schematem KL (1959–1962), dyskusja w auli (1962–1963) i praca Rady ds. Wykonania KL (1963–1973). Prelegent wspominał następujące problemy towarzyszące powstawaniu soborowego dokumentu: dyskusja na temat roli biskupa miejsca w decydowaniu co jest liturgią, użycie języków narodowych w celebracji oraz kwestia dopuszczenia do liturgii muzyki i śpiewu ludowego. Ks. Sobeczko przywołał szereg nazwisk osób czynnie związanych z ową dyskusją (np. J.A. Jungmann SJ, A.G. Martimorte). W dalszej części omówił realizację uchwalonej 2147 głosami Konstytucji przez dykasterie watykańskie.

Drugi w kolejności referat, *Główne założenia teologiczne konstytucji o liturgii*, przedstawił ks. prof. dr hab. Krzysztof Konecki (Toruń – Włocławek). We wstępie zaznaczył on, że uchwalenie KL było wydarzeniem bez precedensu w historii Kościoła, gdyż Sobór Watykański II jako pierwszy w historii zajął się liturgią na sposób globalny, przez co zaczęto patrzeć na nią jako na teologię. Najistotniejszą wartością reformy prelegent nazwał właśnie ukazanie teologicznych podstaw liturgii, która jest kontynuacją dziejów zbawienia, realizacją kapłaństwa Chrystusa i działaniem całego Kościoła. Liturgia została tu określona jako „przyszłość realizowana w teraźniejszości na bazie przeszłości”, która jest nie tylko kultem, ale prawdziwie świętą wymianą. Ks. Konecki zauważył, że problemem złączonym z teologią było wprowadzenie języków narodowych, dzięki którym wierni mogli nie tylko modlić się „na Mszy” ale uczynić z niej treść swojej modlitwy.

Z kolei ks. prof. dr hab. Andrzej Żądło (Katowice) przedstawił referat *Dydaktyka i badania liturgiczne po ogłoszeniu konstytucji o liturgii*. Schemat wystąpienia opierał się o trzy główne punkty: inspirujący duch dokumentów soborowych i posoborowych dla dydaktyki liturgicznej, dydaktyka liturgiczna oraz badania liturgiczne. Prelegent zauważył, że w związku z zaproponowaną przez Sobór transformacją pojęcia liturgii przeorientowaniu uległa refleksja nad nią i badawcze do niej podejście. Wskutek tego w refleksji zaczęto klarowniej przedstawiać się na teologię, zaś w badaniach otwarto się na szczegółowe i konkretne kwestie tworzące liturgię i kreślące przed nią naukowe pole aktywności. Rewolucyjnymi dla dydaktyki liturgicznej słowami ks. Żądło nazwał te, nakazujące nauczanie liturgiki jako przedmiotu koniecznego, ważnego i zasadniczego (KL 16), co znalazło swój oddźwięk w dokumentach posoborowych (np. instrukcja *Doctrina et exemplo* z 1965 r.). Swoją wygłos prelegent zakończył prezentacją liturgicznych ośrodków dydaktycznych w Polsce.

Druga część porannej sesji poświęcona była recepcji KL. Od tego też momentu przewodniczenie naukowemu spotkaniu powierzono ks. prof. Helmutowi Janowi Sobeczce.

Pierwszy referat tej części, *Recepcja konstytucji o liturgii w Niemczech*, wygłosił prof. Benedikt Kranemann (Erfurt). Punktem wyjścia była prezentacja wkładu niemieckich biskupów w uchwały Soboru Watykańskiego II. W dalszej kolejności prelegent podjął kwestię publikacji posoborowych ksiąg liturgicznych, których komplet wydano w Niemczech w ciągu 15 lat po KL. Ponieważ reforma liturgiczna w tym kraju przebiegała bardzo różnorodnie, jej recepcję przedstawiono dwubiegunowo. Z jednej strony jej przebieg zaprezentowano na przykładzie diecezji Münster (RFN), z drugiej zaś diecezji Dresden – Meißen (NRD). W podsumowaniu profesor ocenił pozytywnie recepcję reformy w Niemczech. Zauważył, że była ona akceptowana przez większość katolików, dla których problemem nie było „czy” reformę przyjąć, tylko „jak” ją wprowadzać.

Następnie ks. prof. Stanisław Araszczyk przedstawił referat *Recepcja konstytucji o liturgii w Kościele w Polsce*. Już na wstępie zaznaczył, że polscy biskupi — ze względu na nieprzygotowany wcześniej grunt — zdecydowali się na stopniowe wprowadzanie soborowych uchwał liturgicznych. Przez historyczne okoliczności zaproponowana reforma liturgiczna była dla wielu zaskoczeniem, stąd też w początkowej fazie recepcja napotykała opór, bowiem często masowe duszpasterstwo uważano za wystarczające. Ponieważ podstawowym kryterium reformatorskim była zrozumiałość soborowych zasad, pierwszym postawionym w Polsce zadaniem był przekład KL, którego dokonano już dwa miesiące po jej ogłoszeniu. W procesie wprowadzania dokumentu w życie ks. Araszczyk podkreślił wielki wkład bpa Franciszka Jopa. Listy episkopatu przez niego redagowane stanowiły podstawę interpretacji Konstytucji. Prelegent podkreślił, że choć dzieło wprowadzania reformy w polskie realia przyniosło dobry skutek, wiele jeszcze pozostało w tej kwestii do zrobienia.

Jako kolejny swój referat zaprezentował ks. dr Walerian Bugel (Ołomuniec). W wystąpieniu *Recepcja konstytucji o liturgii w Kościele w Czechach* zwrócił uwagę na niezwykle skomplikowaną sytuację, w jakiej przyszło realizować postanowienia reformy soborowej w ówczesnej Czechosłowacji. Jedną z głównych trudności był brak Konferencji Episkopatu, która mogłaby nadzorować aplikację KL, oraz kontrolująca wszystko komunistyczna cenzura. Mimo tak niesprzyjających warunków udawało się stopniowo przyswajać ustalenia Soboru i podejmować próby reformy, korzystając z wszystkich dostępnych środków. Dużą rolę na tym polu odegrała emigracja (głównie rzymska). Świetlaną postacią, która wywarła największy wpływ na recepcję KL w Czechach i na Słowacji, był metropolita praski kard. František Tomášek.

Ostatni referat przedpołudniowej sesji przedstawił ks. dr hab. Dariusz Kwiatkowski (Poznań). Wystąpienie *Recepcja konstytucji o liturgii w Katechizmie Kościoła Katolickiego* otworzyło omówienie liturgicznej struktury KKK. Dokładna jej analiza, zdaniem prelegenta, pozwala stwierdzić, że wpisuje się ona w opisową definicję liturgii z KL 7. Publikacja Katechizmu trzydzieści lat po KL w zupełnie innym kontekście znaczeniowym i historycznym sprawiła, że KKK, korzystając z opracowanego już dziedzictwa soborowego, mógł zająć się interioryzacją odnowionej liturgii i ubogaceniem nauki o niej nowymi elementami. W Katechizmie szczególnie pogłębione zostały treści trynitarnego, chrystologicznego, pneumatologicznego i eklezjalnego wymiaru liturgii, podkreślając działanie w celebracjach wszystkich osób Trójcy Świętej. Ponadto Katechizm zwraca uwagę na fakt, że są dwie grupy celebransów liturgii: niebiańscy i sakramentalni (tj. całe zgromadzenie liturgiczne).

W następującej po referacie dyskusji pojawił się głos, wedle którego w wystąpieniach zabrakło jurydycznego ujęcia liturgii. Odnosząc się do tej kwestii, prof. Benedikt Kranemann stwierdził, że w początkowej fazie reformy, będącej przedmio-

tem konferencji, głównym zadaniem było jej teologiczne uzasadnienie, zaś kwestie prawne — choć istotne — są znacznie późniejsze, bo sięgają publikacji KPK (1983). W dyskusji zabrał głos także ks. prof. Krzysztof Konecki, poruszając problem szafarstwa w sakramencie małżeństwa. Zwrócił uwagę na fakt, że katolicka praktyka przyznająca szafarstwo samym podmiotom sakramentu jest nieostra i w tej kwestii warto byłoby sięgnąć do teologii Kościołów Wschodnich, uznających za szafarza sakramentu kapłana. Głos ten poparł też ks. dr Walerian Bugel.

Na popołudniową sesję przewidziano sześć referatów—komunikatów, dotyczących dokonań KL. Pierwszy z nich wygłosił ks. dr Joachim Waloszek (Opole). W wystąpieniu *Drogi i bezdroża twórczości muzyczno-liturgicznej w Polsce po Soborze Watykańskim II* prelegent zwrócił uwagę na szereg pozytywnych elementów, jakie pojawiły się w polskiej muzyce liturgicznej po reformie KL, wśród których wymienił m.in. ustanowienie Podkomisji ds. Muzyki Kościelnej przy Konferencji Episkopatu Polski, diecezjalnych komisji muzycznych, publikację instrukcji poświęconej muzyce kościelnej (1979), szereg listów pasterskich, przygotowanie kadr, studia organistowskie czy publikacje ksiąg z passusami muzycznymi (prym wiedzie tu środowisko opolskie). „Bezdrożami” ks. Waloszek nazwał natomiast muzyczną „partyzantkę”, dużą ilość „tandety” w repertuarze chórów i śpiewników, obecność pseudoorganistów (a właściwie grajków kościelnych) w parafiach czy też nadużycia w zastępowaniu śpiewów liturgicznych piosenkami świeckimi.

Następnie ks. dr hab. Marcin Worbs (Opole) przedstawił komunikat *Ocena reformy liturgicznej przez Romano Guardiniego w rok po ogłoszeniu KL (1964)*. Kanwą wystąpienia był list skierowany przez Guardiniego do uczestników III Kongresu Liturgicznego w Moguncji, w którym autor zwracał uwagę na szereg istotnych kwestii związanych z zaproponowaną przez Sobór reformą i przestrzegał przed popełnianiem groźnych błędów. Prelegent zauważył, że głównym problemem postawionym w omawianym liście było zwrócenie uwagi na ryzyko pominięcia we wprowadzanej reformie kwestii aktu liturgicznego, stanowiącego istotny element kultu. Zauważył też, że reforma domaga się solidnej formacji liturgicznej, w przeciwnym razie zostanie tylko intencją.

Z kolei ks. dr hab. Piotr Paweł Maniurka (Opole) podjął temat *Sztuka sakralna w służbie liturgii*. Zwrócił on uwagę na fakt, że sztuka od zawsze pełniła rolę nośnika prawd wiary (tzw. *Biblia pauperum*) oraz rolę służebną wobec liturgii. W KL sztuka sakralna jest przedstawiona jako istotny element przestrzeni liturgicznej, którego celem jest bycie „hymnem ku chwale Boga”. Za jej kształt Sobór uczynił odpowiedzialnymi biskupów, którzy w tej kwestii mają czuwać nad zasadą szlachetnego piękna, w czym pomagać im mają powoływane komisje diecezjalne. Ponadto prelegent przywołał szereg innych przepisów dotyczących obecności sztuki w przestrzeni celebracji liturgicznej, które zaowocowały późniejszymi szczegółowymi dokumentami dotyczącymi zagadnienia, promulgowanymi na różnych szczeblach struktur Kościoła.

Kolejny komunikat wygłosił ks. dr hab. Erwin Mateja, prezentując *Dokonania i perspektywy w zakresie liturgii na przykładzie diecezji opolskiej*. Istotą wystąpienia była prezentacja dokonań konkretnych reformatorów liturgicznych związanych ze środowiskiem opolskim. Głównymi przedstawicielami reformy byli tu ks. bp Franciszek Jop i ks. prof. Wacław Schenk. Prelegent zwrócił uwagę na fakt, że ich dzieło i wkład, jaki wnieśli w ogólnopolski kształt liturgii posoborowej, był wcześniej „sprawdzany” właśnie w powierzonym ich pieczy Kościele partykularnym (diecezja opolska, parafia NMP w Bytomiu).

Jako ostatni zabrał głos ks. dr hab. Marek Lis (Opole), prezentując referat nt. *Media w posoborowej liturgii*. Zwrócił on uwagę na fakt, że liturgia jest właściwie niemożliwa bez mediów, z których podstawowymi są pismo i druk. Zatem księgi w liturgii to media, które ją kształtują i których nie wolno zmieniać. Jednakże, na co zwrócił uwagę prelegent, coraz częściej do liturgii wkradają się współczesne formy medialne utrudniające celebrację (np. broszura *Dzień Pański*). Dość negatywnie w ocenie ks. Lisa wypadły także inne media: mikrofon, wzmacniacz oraz coraz częściej wprowadzane do celebracji nowe technologie.

W planie konferencji znajdowało się jeszcze wystąpienie *Uczestnictwo wiernych w odnowionej liturgii (blaski i cienie)*; miał je wygłosić ks. dr hab. Rudolf Pierskała (Opole), który jednak na konferencji się nie pojawił. Jak ogłoszono trzy dni później, w czasie jej trwania przyjmował z rąk Nuncjusza Apostolskiego nominację na biskupa pomocniczego diecezji opolskiej.

Konferencja zakończyła się krótką dyskusją. Należy stwierdzić, że podjęta w Opolu tematyka raz jeszcze skupiła uwagę uczestników na dziedzictwie soborowej KL, ukazując z jednej strony jej wielkie i dziejowe znaczenie, a z drugiej jej niewyczerpany wciąż i nie w pełni zrealizowany skarbiec, stając się zachętą do jego dalszego zgłębiania.

Ks. Mateusz Potoczny